

Újra: költészet és magatartás

A költészet tulajdonképpen sosem a kevesek ügye — még ha a versnemozsolvasók annak is vélik. Csak a romániai magyar irodalom utóbbi két évtizedére tekintve vissza, látnunk kell (egyre inkább irodalomtörténeti távlatunk van hozzá), hogy a Forrás ún. első nemzedékének legjobbjai, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Hervey Gizella nem csupán új lírai eszközöket, kifejezésmódot kerestek és valósítottak meg, hanem friss társadalmi tapasztalatot is összegeztek — eleinte egyszerűen nemzedéknek tűnő kritikái magatartásukban. Ma is megoszlanak a vélemények arról, hogy hozzájuk képest a „Forrás II.” lírikusainak közvetlenebb közéletisége mennyire volt perspektivikus; akik a *Marad a láz?* című interjúkötet nemzedék-, illetve csapatsírói válaszai alapján ítélik meg, mindenesetre kevesebb érdemet tulajdonítanak a tíz évvel ezelőtt fiatal költőknek, mint akik Király László, Farkas Árpád, Kenéz Ferenc, Csiki László lírájának kiteljesedését követik figyelemmel.

A fiatal költészet körül ma újra vita folyik. Mert ismét van miről vitatkozni. Szócs Géza két verskötettel, néhány esszével, sőt újabban publicisztikai-újságróliszerkesztői munkájával járult és járul hozzá e vita komollyá tételéhez. Egyed Péter *Forrás*-kötete és tanulmányai, esszéi nem kevésbé nyomós érveket szolgáltatnak. A kolozsvári Gaál Gábor-kör némelyik összejövetele, az irodalmi lapok ifjúsági oldalai, az *Ifjúmunkás* „im” összeállításai tanúsítják, hogy nem csupán kettejükről van szó, amikor azt mondjuk, hogy költészetünkben valami új van készülődőben, kibontakozóban — amit lehet szeretni vagy nem szeretni, de nem tudomást venni róla lehetetlen. Az *Ifjúmunkás*ban a Szócs Géza második kötetéről heteken át folyó polémia hevessége éppolyan meggondolkoztató, mint a nemrég indult két ifjúsági melléklet: az *Igaz Szó* negyedévinek ígérkező, külsejében-terjedelmében mutatós füzet és az *Igazság* lehetőségeiben szegényesebb, ám Szócs Géza szerkesztésében hetente jelentkező *Fellegrár* oldala.

Korai volna még mérleget vonni vagy éppenséggel irodalomtörténeti jóslásokba bocsátkozni akár az említett „lapvállalkozásokkal”, akár az új költők szerepével és pályájuk kiteljesedésével kapcsolatban. Mi, kívülállók (vagy nem is annyira kívülállók!) egyelőre az olvasás, a megközelítés, az intenzívebb elemzés sürgetésével, segítségével szolgálhatjuk e csoportérdeken túlmutató ügyet, jelenséget. Ezért adjuk át most a szót azoknak, akik a közvetlen elődeikkel való vitára vagy a beható analízisre vállalkoznak. Mert hisszük, sőt tudjuk, hogy igenis nemcsak vers (és novella) van a mai fiatalok zsebében — a „tarsoly” vagy az „íróasztalfiók” emlegetése anakronizmus volna, talán ki is kérnék maguknak —, hanem már kritika is. Lesz tehát „a fejlődést előbbre lendítő vita”, mert él bennük a vitaszellem, az alkotó tiszteletlenség — ami annak idején Lászlóffy Aladárékat is jellemezte. Hiszen Egyedék Bretter Györgytől tanulták (először épp a *Korunk*ban olvashatták) az „itt és mást” elv és gyakorlat tiszteletét; és ez sokkal fontosabb, mint egyetlen személy vagy életmű előtt hódolni s azt próbálni követni.

K. L.

BOÉR GÉZA

A magatartás lázgörbéje és egy nemzedék alkonya

1. Az interjúkötet ma már nem ritkaság, az viszont furcsa lehet, hogy egy magát egykor nemzedéknek tekintő csoport önnön közérzetét és lelkiismeretét (magatartását!) választja diszkurzív reflexiójának tárgyául. Egy irodalomszociográfia alanyává és egyben tárgyává is válik, az irodalom stratégiai megszerveződésének fenomenológiájává. A szembenézés és az önvizsgálat ilyen formában való megjelenése, az írói lelkiismeret közvetlenné tétele, a jelenség jelensége föltétlenül töprengésre késztet, és semmiképp sem tekinthető véletlennek.

Stratégiai megállapításaink közé tartozik az is, hogy bármennyire rokonszenveznénk a *Marad a láz?* kötet néhány interjúalanyával, bármennyire kétségbe von-

nánk mások értékeit és magatartását, mivel nem irodalomtörténetről, hanem mozgásában egy villanásnyira felfüggesztett képről van szó, kénytelenek vagyunk a kötet alanyait „egy kalap alá venni”. Ebben a kritikai helyzetben nem lehet ki térni az egyes alkotók oly különböző értékeire vagy státusára. Minderre nem valami önkényesség ösztönöz, pusztán a kötet léte és éppígy léte. Ha másként akar nánk eljárni, egy ad hoc irodalomtörténetecskét kellene írunk.

2. Mindezeket megfontolván, elmondható: a kötet, minden nosztalgikus beütése ellenére, egy nemzedék-illúzióval való leszámolásra hív föl, és olyan *post festa* kérdések és kétségek megfogalmazására készítet, amelyek talán okulásul szolgálhatnának a most ébredező korosztálynak, ha emez kérne ebből az okulásból.

„...a magatartás kötött össze” (Kocsis). Hát igen, erről van szó. Csakhogy az a magatartás a most induló korosztály szemében már közhely, ezen már túl vagyunk; a totális magatartás elve és nyelve megfogalmazódóban: nem elég az erkölcsi magatartás maximalizmusa, itt már föltétlenül a kultúrára és a társadalomra irányuló érték-magatartásról, értékalkotásról van szó, nem elégedve meg a pusztán irodalmi értékalkotással. És kérdés, hogy a mostani korosztály, amely nem akarja nemzedéknek kikiáltani magát, hol keresi és találja meg folytonosságát: vajon nem a Gaál Gábor-i (vagy még régebbi) totális irányultság pozitív pontjaiban, egy olyan magatartásmodellben, amely az elkötelezettségen túl a kultúra problémáira úgy kérdez rá, hogy a világ analóg problémáit is beépítve, az elmélet fontosságát végleg fölismerve alakítja ki a maga integrált magatartását.

Kérdés: vajon be akarja-e és be tudja-e építeni a második Forrás-nemzedéknek nevezett csoport tapasztalatát és jelenségét folytonosságába? Mindenesetre ez a korosztály (Molnár Gusztávétól időben errefelé) tudja vagy éppen most tanulja meg, hogy nem arról van már szó, amit az előttejárók képviseltek; a problémák sokkal mélyebbekké és sokrétűbbekké váltak. Másrészt tudja azt is: nem lehet erényként emlegetni, hogy egy adott korszakban ez a korosztály közéleti volt, társadalmibb. Itt most már csak értékekre lehet hivatkozni. Nem lehet egyedüli érdem ez a fajta megdöbbenés: „de hát kérem, én a második Forrás-nemzedékhez tartozom!” Ez az irodalomszociológiára tartozik; az irodalmi érték nem választható el és nem tévesztendő össze a magatartással. A misztifikált múlt (Gaál Gábor-kör) beépíthető az aktuális stratégiába, és beépíthető a hamis nemzedékudat is, de nem lehet érték és/vagy értékképző.

3. E korosztály esetében a hallgatolagos nemzedéki ideológia nemzedéki ontológiáivá degradálódott, tehát csak eszköz-szerepe volt. A cselekvőkészség és a cselekvési lehetőség nem a situáció polarizációjának voltak az eredményei vagy alkotóelemei, pusztán magának a nemzedéki szerepnek volt természetes velejárója; így nem válhatott sem erőnyé, sem értékke, s szükségképpen vezetett el a „nemzedék” jó néhány tagjánál a cselekvőképesség megszűnéséhez, de legalábbis kétértelművé válásához. Tehát nem volt itt a leglényegesebből szó, legalábbis nem a kultúra egészének vonatkozásában. A nemzedéknek nyilvánított korosztály ideológiai premisszája a társadalmi térben és időben való elhelyezkedés és az intézményekbe való beépülés volt. Hogy külön-külön a „nemzedék” tagjainak miféle volt a társadalmisága, milyen volt az alkalmazkodása és alkalmazkodásának nyelve — az nem ide tartozik.

Ezek után talán részben érthető, miért nem válhatott ez a korosztály nemzedéként a kultúra állandó elemévé, akár a kultúra lelkiismeretévé, miért lett csak egy illúzió áldozata. Tény ugyan, hogy olyan illúzió áldozatává, amely még mindig tartja magát, és újabb hiedelmeket hoz létre, annak ellenére, hogy többük fogalmazása félreérthetetlen: „Az, hogy összekerültünk, véletlen volt — az, hogy szétugrottunk, törvényszerű” (Csiki).

A valódi homogenitás hiánya magyarázza, hogy ezt a „nemzedéket” könnyen felszippantották az intézmények. Az integrálás után ezek az intézmények — természetüknél fogva — megszabták a cselekvés módjait. Ebből a helyzetből néhányan az értékalkotásban találtak kiutat, másokat viszont az akkori (induláskori) helyzet megszünte csaknem megbénított. A csak térben való szétszóródás hite és illúziója ezen nem változtat semmit, noha van olyan eset, hogy a nemzedékhez való tartozás tudata képezi a legfőbb értéket. Persze, érthető ez a nosztalgia, különösen a cselekvés és a közösség olyan megszállottjánál, mint Gálfalvi György, aki világosan látja, hogy a közösségről van szó, nemzedéke esetében a közösség hiányáról. Talán kötete tervében közrejátszott az újra-összefogás, a közösség-szervezés szándéka is, de hát a közösség elszalasztott lehetősége nem játszható vissza, a körülmények nem vehetők magnószalagra.

4. A hiányzó nemzedék legfőbb átka, amint azt Vári is fölismerve a *Megyei Tükör*nek adott interjújában, egy kidolgozott, fogalmivá tett ideológia és egy ideológus hiánya. Az interjúkban adott utólagos nemzedéki ideológia-meghatáro-

zások annyira általánosak és annyira közhelyek, hogy elég Kocsis diagnózisát még egyszer idézni: „a magatartás kötött össze.”

Saját hiánya láttán, megoszlik a csoport véleménye: vannak, akik széthullását, nemlétét, sőt a meglét hamis tudatának tarthatatlanságát szinte fatálisnak érzik, és többnyire tehetetlenek; vannak, akik elutasítva a válság vádját, s egy fontos regionális küldetésre hivatkozva nem tudnak kilábalni a válságból, és szünetelő értékeik a talmiság szintje felé tartanak; vannak reálisan szembenézők, akik nem hivatkoznak a széthullás romboló hatására, és értékeik valóban a kultúra nélkülözhetetlen elemei; vannak, akik tudnak cselekedni, és fontosnak is tekintik a cselekvést; vannak, akik létező értékeiket nem tudják bevinni a köztudatba, és egyedüli értékelőjük saját fiókjuk. Ez a tipologizálás bírálható és alpontjaiban, személyek szerint variálható; van, aki több pontba is besorolható egyszerre. De hát, láttuk már, nem ez a lényeg.

5. A személyes vélemény nyelvén ellenőrzött magatartás az illúziókat valószínűleg szeretné még láttatni, a struktúrában elfoglalt helyét ez a „nemzedék” illúziójával akarja láttatni. Az esztétikai és az etikai elvet csak ritkán tudta egyesíteni s csak némelyiküknél. És itt nem a pluralitás lehetőségének tagadásáról van szó.

Nincs ez a nemzedék: büntudata van ugyan saját hiánya láttán, de hamis nemzedéktudatával csak ontológiájára és etikájára tud rákérdezni, a kultúrára már nem.

Nincs ez a nemzedék: a prelogikus kultúrában ideológia nélkül csak az irodalmi élet összkomfortjág juthatott el.

Nincs ez a nemzedék: ontologikus szerveződése csak eszköz-szerep volt; de hát vége, nem lehetett ez a „nemzedék” egy örökéletű menedékház, de főleg nem válhatott közösséggé: nincs ez a nemzedék.

Talán nem is volt.

Erről, végső soron — elismerve, hogy a kitűnő riportok irodalomtanáraink számára egykor hasznosak lehetnek, és újabb alkalmat adhatnak jó néhány találkozóra — nem kívánunk vitatkozni, de talán fölösleges is lenne. A megmértetésnek egyre inkább a csoport tagjaira vonatkoznak kell lennie. A kötet alapján és talán szándékai ellenére egy hamis nemzedéktudattal való leszámolásra hívtatt föl. De a mitizáció nem azért van, hogy könnyen lerombolható legyen. Ehhez csak úgy járulhatunk hozzá, ha ezentúl e korosztályról *mint nemzedékről* — hallgatunk; és megvárjuk azt az irodalomtörténetünket, amely a fő értékeket alapvetően más-hol és más összefüggésekben keresi.

BALLA ZSÓFIA

Két megközelítés, avagy „Mit akarnak ezekkel a versekkel?”

Lehetséges-e radikális költészet?

Az egzisztencia és történelem határvidékén álldogáló Kavafisz mondja, hogy „futárok érkeztek a limesek felől, / jelentve, hogy barbárok többé nincsenek”. Szócs Géza pedig, eddig megjelent könyveiben, cikkeiben, nyilvánosan elhangzott szövegeiben azt állítja, hogy igenis vannak, legalább kétféle értelemben. Egyrészt a maiakhoz viszonyított ősi, „barbár” kultúrák továbbélésének napjainkban is létező jelenvalósága értelmében, másrészt az ember- és kultúraellenes barbárság vonatkozásában. Míg Kavafisznál a barbár fogalma csak arra szolgál, hogy az adott egzisztencia és erkölcs viszonylagosságát ellenpontoszza, Szócs Géza szélesen építkező, minden sor jelentőségére számító költészetében e fogalom (is) két utópiának válhat kiindulópontjává. A címbebeli kérdésre ez a döntő különbség adja meg a választ a továbbiakban.

„Nem szoktam nem szoktam / kalitkába' lakni” — imígy a népies műdal. Nem szoktunk. A Szent Anna-tó kráterébe sem szoktunk leereszkedni két legked-